

כיפה על הראש

עד לשידור היריעה המחשמלת כי יוסרה שוחמבר נתגלה בניוירוק, גאה הגל האנטי דתי. בפעם הראשונה הצליחו הדתיים לערוך נגדם זעם ציבורי מוחשי. אך עם שוב הילה, סגה המחיתות — אך רק לפי שעה.

הדת הופיעה לעיני האזרחים בדמויות שונות ואכזריות. היא הופיעה בדמותו של נחמן שטרקס, הסבא הקנאי, שלא הסתפק בהריסת נעורי נדכו. עם שובו של יוס' לה, שוב ניסה הסב לחזור לחייו, ורק עמ' דת חתנו התקיפה מנעה זאת, כמעט בכוח.

הדת הופיעה גם בדמותו של הרב מנחם מנדלסון מקוממיות, מנהיג הכפר בו הוחזק יוס' ויסלה. ההאשמה הפלילית נגדו התמורטטה בבית-המשפט — אך מנדלסון הוסיף לסמל את הקנאות העיקשת, חסרת-הפשרות, המעדיפה חסיפה דתית על "מסירת ילדים לציפורני המיסיון".

נגד שטרקס, מנדלסון ורבבות מפעילי ה"כפייה הדתית בארץ התייצבה השנה תנועה ציבורית ניכרת — הליגה למנועת ה"כפייה הדתית, בהנהגת קבוצה של אינטלקטואלים רציניים מכל שכבות הציבור בישראל.

פעולתה הבלוטה את העובדה היסודית של המאבק על הכפייה הדתית: מול מיעוט דתי

קנאי עומד רוב חילוני אדיש. רוב גדול זה אומנם מתעב את הכפייה הדתית ומתנגד לה — אך הדבר אינו איכפת לו די הצורך. אין הוא מוכן להקריב קורבנות במאבק זה — בעוד שהמיעוט הדתי מוכן ליהרג על הכפייה.

מצב זה משפיע על כל איש-ציבור בארץ. אם הוא רוצה לעשות קאריירה, הוא אומר לעצמו: "אם אתמוך בדתיים, אוכה לתמיכתם, מבלי להפסיד את תמיכת החילוניים. אך אם אתמוך בחילוניים, אפסיד את תמיכת הדתיים." המסקנה: לא כדאי לחלום בכפייה הדתית, כדאי להתחנף לדתיים.

האיש שסימל מצב זה השנה בצורה חותכת היה איש-השנה של תשס"ו, שמואל תמיר. כאשר הופיע כסגניגורו של הרב מנדלסון במישפס חסיפת יוס'לה, היה הדבר טבעי ומובן — כל נאשם וכאי להגנה משפטית. עורך-הדין, המגן על נאשם, עושה את חובתו — ואין פירוש הדבר הודהות ציבורית עם השקפת-עולם או ארגון. אך תמיר לא הסתפק בכך: למחרת המשפט חבש תמיר שוב את כיפתו והשתתף במסע-תעמולה דתי-קיצוני, בהנהגת אגודת-ישראל, שהחליש בהכרח את התביעה להחזרת יוס'לה. רק גילוי של הילד שם קץ מהיר למסע זה.

בצורה אחרת בלטה כעיית הכפייה בפרשת בני-ישראל. אחרי שרבנים רבים סירבו להשיאם, מתוך דבקות בהלכה כפי שהבינו אותה, ניסה הרב הראשי — שכיר המדינה — להכריח אותם. כשנכשל הדבר, הוא מינה רבנים מיוחדים לביצוע מלאכה זו, בניגוד למצפון רוב חבריהם.

היה זה פתרון מסוכן — גם לדתיים עצמם. הוא הוכיח עד כמה דרושה הפרדת הדת מן המדינה — לא רק למדינה, אלא גם לדת האמיתית. אילו היתה בארץ אפשרות חוקית להינשא נשואין אורחיים, היתה בעיית בני-ישראל באה על תיקונה, מבלי להכריח את הרבנים לעשות שקר בנפשם. הכפייה הקיימת, שאינה מאפשרת נשואין אורחיים, נושאת בחובה בהכרח גם כפייה של רצון המדינה על הרבנים, שהם שכיריה.

לכל הבעיות האלה לא נמצא בתשכ"ב פיתרון. השנה הוכיחה רק כי המצב יחמיר בעתיד, הכפייה הדתית תגבר — ועמה גם ההתנגדות לה. התהליך עצמו נושא בחובו את זרע הפורענות — התנגשות בלתי-ימנעת תוך כמה שנים.

רק איש אחד הוכיח השנה שתיכנן גם דת אחרת — דת ללא מיסחר, דת שאינה נוקטת לכפייה, מאחר שהיא יכולה לסמור על תוכן מוסרי חי. ערב מותו של רוברט סובלן, עלה המתנגן הדתי התתיק אלעזר אלינר אל התנבה בבית-הכנסת היכל שלמה, דרש דרשה חוצבת-להבות באוזני שרה-הפנים, שישב מולו, הוכיח אותו על חלקו במעשה-התועבה. הוא גרם לסערה — אך הוא הציל את כבוד הדת.

מדיניות שמעון פרס

הקרב על הירושנה

בראשית תשכ"ב בלטו כמה אנשים שהיו להם סיכויים רבים להפוך לאנשי-מדיניות של השנה. איש מהם לא נותר בקו הסיום.

פנחס לבון, איש-השנה של תשכ"א, הוריד את עצמו מן הפרק. אחרי שחזר על קרב רציני בשלב הסופי של הפרשה — אם בהסתדרות, אם במערכת הבחירות — הבין רק במאוחר כי איבד את ההזדמנות ההיסטורית.

נסיגתו לגאול את עצמו על-ידי הוצאת דר' שבועון לא שינה את המצב. שליטי מפא"י החליטו, אחרי לבטים, להתעלם ממנו — ובכך נחרץ גורלו. דר' שבועון, שקפא בתפוצה קטנה, רק עזר להוכיח כי באמ' תחתו של לבון אין רעיונות חודשים, אלא רק הדים קלושים של רעיונות המושמעים ביהר עזו ועקביות מעל כמות אחרות.

גורל דומה המתין לדר' נחום גולדמן, שאף הוא התכוונן להוציא כתבי-עת משלו. כל מי שבא במגע עמו — ניוזק, עוזרו העיקרי, ג'י גולן, הופקר על-ידו בלי לה' ניד עפעף, כאשר החליטה גולדה מאיר לחסל את פעולתו של גולן, לשלול את דרכו ולהשיצו בפומבי. בסוף תשכ"ב היה גולדמן כוח שקוע, ללא אחיזה רצינית כלשהי בארץ, וזלת כמה עסקנים צעירים שקיפו להיעזר בכספו.

שום הנהגה-דעות מדינית לא מצד השנה בוירה המפלגתית. המחשבות הרציניות באו, כמו בכל השנים האחרונות, מפרס שאינם משתתפים עדיין במאבק הפוליטי הממשי — או מתוך כותלי בית-הסוהר. שני אישים, שהורשעו שניהם בריגול (בנסיבות שונות מאד), הקדישו את זמנם לגיבוש תיאוריות מדיניות חשובות — ישראל בר, שעסק בכלא דאמון והמתין, לשחא, כי צמרת מפ"ם תרהיב עזו בנפשה להוציא לאור את ספרו המונומנטאלי על יחסי ישראל-ערב.

אילו יכלה אמרנות פוליטית לבוא במקום מדיניות, היתה גולדה מאיר הופכת לאשת-המדיניות של השנה. נשיאים שחורים ביקרו בארץ בסיטונות, שיפרו במעט את סיכויי ישראל בעצרת האו"ם. אך הדבר לא שינה במהותו את מצבה של ישראל. היו רגעים כשהיה נידמה כי ישראל פרייהודה יהיה איש-המדיניות של תשכ"ב. ברייהודה, בעלותך כשר מצטיין וכאי-מצפון, ניכנס לממשלה אחרי התפטרות יצחק בן-אהרון, שנקט צעד בלתי-רגיל זה אחרי שלא נתקבל הקו שלו למען הצטרפות אחדות-העבודה למפא"י. הכל קיפו כי ברייהודה, בתור שרה-החבורה, יתפטר מן הממשלה גם הוא אחרי שמטוסי נוצלו להסגרת סובלן. אך הוא לא עשה זאת. אמנם היתה לו יד בשינוי עמדת הממשלה, כשנתנה הוראה לאליעזר שלא להטיס את סובלן מלונדון לארצות-הברית — אולם ברייהודה לא דרש ולא השיג את החזרת סובלן לישראל. במשך כמה שבועות, בראשית תשכ"ב, היה נידמה כי איש-המדיניות של השנה הוא לוי אשכול, האיש שהרס את מועדון-הארבע ואת רעיון ממשלת-ניר, ושהקים את ה"גועלציה" עם הדתיים ואחדות-העבודה. כישלון הפיחות הפחות את סיכויו להיות יורש העצר. בעיית הירושנה הפכה, למעשה, הבעיה המדינית העיקרית ביותר הישראלית הפנימית. אחרי התמוטטות חזית קואליצית-ניו, שקמה בפרשת-לבון, השלימו הכל עם הרעיון ששוב אי-אפשר להרחיק את דודי בן-גוריון משלטון-היחיד. תשומת-הלב הכללית הופנתה אל השאלה: מה יקרה כאשר ירד הזקן מן הבמה? מי יבוא במקומו?

בסוף תשכ"ב היה ברור כי במקרה כזה תקום מעין קואליציה של דוכסים עצמאיים במפא"י, שיחלקו ביניהם את השלטון, איש-איש לפי כוחו הממשי. על רקע זה גדלה חשיבות פעולתו של שמעון פרס. בעוד שלוי אשכול דרך במקום, ומלשה ריין אף איבד מכתו בהתמודדה, הוסיף פרס לצבור בידיו עוצמה פוליטית גוברת והולכת. איש אינו יודע בביטחה אם יוכל פרס לשמור על כוח זה כאשר יצטרך לעמוד לבדו, ולא יוכל עוד לחסות מאחורי גבו ההחב של הזקן. רבים נטו לחשוב כי גורלו של פרס יהיה במקרה זה כמו גורלו של מאלנקוב אחרי מות סטאלין, וגורלו של ניקסון אחרי פרישת איזנהאור. אולם זאת היתה שאלה לעתיד — בתשכ"ב היה שמעון פרס בלי כל ספק איש-המדיניות של השנה, שכוחו גדל והתצבר יותר מכוחו של כל אדם אחר במדינה.

הכנסת הבאדרובין

גרילה בוועדה

הכנסת החמישית נולדה בגל של התרגשות, במערכת בחירות סוערת, בה הכריזו כל המפלגות, למעט מפא"י, כי צפויה למדינה סכנה מיידית של דיקטטורה, וכי הן תילחמנה עד טיפת-הדם האחרונה להצלת הדמוקרטיה.

אך ההר הוליד עכבר. הבריחה מן האופוזיציה העיקבית החלה כבר בישיבה הראשונה של הכנסת. סיעת הליברלים (17 איש) וסיעת חרות (17 איש) החלו להתקוטט על מעמד הסיעה השנייה בבית. אחרי מפא"י, קטטה זו גרמה ל' קנונייה של מפא"י וחרות לקביעת ועדות הכנסת. הודות לקנונייה זו שמרה מפא"י על כל עמדותיה, למרות שהפסידה ששה מנדטים בבחירות.

אחדות העבודה בגדה בהבטחותיה הקדור' שות ביותר, ויתרה על סיסמתה העיקרית בבחירות ("פיקוח ארוחי על מערכת ה' בטחון!"). ונכנסה לקואליציה. היא הב' טיחה למפא"י המוכה שלטון-יחיד בממ' שלה, הסתפקה בניויד-העודשים של ועדת' שרים חסרת-ערך לענייני בטחון.

מפ"ם היתה העיקבית קצת יותר; נישארה באופוזיציה. אבל היתה זאת אופוזיציה מורה ביותר, שקשה היה להבחין בינה לבין ישיבה בקואליציה. במשך כל השנה השמיעה מפ"ם קול ענות חלושה. גילתה סימפטומים בולטים של פיצול האישיות, ורק במקרים מעטים התרוממה לרמה של מאבק אמיתי. בדרך כלל בלט ברגעים אלה חי"כ הנ"ס רובין, סוסה-עבודה של הסיעה, שהצטיין בהגשת הצעת-חוק פרטית לתיקון חוק בטחון המדינה.

במצב דומה היו הליברלים, שגם הם לא ידעו בדיוק מדוע נשאר מחוץ לממשלה. רק ברגעים מעטים היו אופוזיציה של ממש — כמו בשעה שחי"כ יזהר יזרתי הציע להביע אי-אמון לממשלה בנייין סובלן. החי"כ הליברלי המצטיין של השנה היה הנ"ס קלינגהופר, שהייה טיפוס חדש של חבר-כנסת: מומחה למישפס, היודע על מה הוא מדבר. הוא התייצב בראש המאבק למען חקיקת חוקה.

בשביל סיעת-חרות היתה זאת שנה של מיפנה. היא יצאה מן הבדידות, קברה סופית את הסיסמה "פרט לחרות ומק"י". לא פעם שיתפה עמה מפ"ם פעולה בניהול מאבקים אופוזיציוניים. אך יותר חשובה היתה ההתקרבות חרות-מפא"י. בעיני רוב מנהיגי מפא"י הפכה חרות חומר קואליציוני פוטנציאלי — בעידוד אנשי חרות עצמם. היה ברור כי אחרי דת בן-גוריון, תיתכן בהחלט קואליציה מפא"י-חרות-אה"ע, על רקע ביטחוני-סטי. אחד הסימפטומים הפחות נעימים של מצב חדש זה היה הקטטה בסיעת חרות עצמה, כאשר חי"כ אריה אלטמן תבע לעצמו את הפרס המפא"י שניתן לחרות — מקום בממשלת ישראל באו"ם.

איש לא ציפה רבות מן הדתיים — אך איש גם לא ציפה כי ימכרו את עצמם בצניות גלויה כזאת. המפ"ל פוצץ את מועדון הארבע על-ידי כריתת הסכם חשאי עם מפא"י לחלוקת השלטון הממשלתי. אגודת-ישראל מכרה את המאבק לביטול המימשל הצבאי. לשביל העסקנים הדתיים היתה השנה, כמו כל שנה, עונה של מיסחר — מיסחר במימשל, מיסחר בגירוש סובלן, מיסחר בחסינות חוטפי יוס'לה שוחמאכר.

מעטים חברי-הכנסת שיללו השנה עמדה מצפונית עצמאית. מורכי נורוין הזקן הצביע כמה פעמים בניגוד לעמדת מפלגתו. משה אונא הדתי נעדר באופן הפגנתי בהצבעה על גורל המימשל הצבאי, כדי להימנע מהצבעה כזו. באותה הצבעה בלט אליאס נחליה הערבי, שניבחר בחסות מפא"י. הוא היה אחד משני הערבים שהצביעו נגד המימשל, ושקריבו בואת את עתידם הפרלמנטארי על מזבח המצפון. ואילו מנחם כהן המפא"י בלט בתפקידו כיושב-ראש החעד להחזרת יוס'לה.

התופעה המעוררת ביותר של השנה בכנסת היתה החרפת המאבק בתוך היעודות, והפיכת הדיונים על התקציב במה למתיחת ביקורת רצינית על זרועות הממשלה. במאבק זה בלט צמד-חמד פרלמנטארי מהיר: יוחנן באדר החרותי והנ"ס רובין המפ"מי. כאשר ניהל בהצעת-הכספים מלחמת-גרילה ממושכת, חריפה ועוקצנית, זכה הבאדרובין בלי כל ספק לתואר איש-הכנסת של תשכ"ב.

